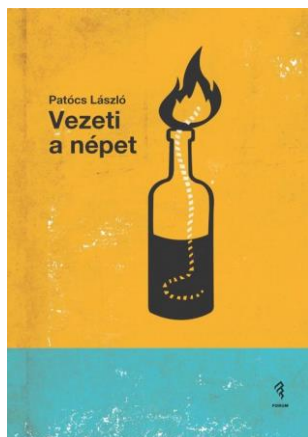

OWAIMER OLIVER

Marx meghalt

PATÓCS LÁSZLÓ: VEZETI A NÉPET

Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2019
152 oldal, 2365 Ft

Patócs László nevét leginkább főszerkesztőként, kritikusként, irodalmárként ismerhette az irodalmi közönség, így sokakat meglepetésként ért, hogy 2019 tavaszán egy kisregényvel jelentkezett. A kedvező debütáló légkör ellenére a könyv körüli kritikai párbeszéd mégis mintha késlekedne. Jelen írás a kisregényt övező hallgatást igyekszik feloldani.

A könyv első pillantásra rosszfiúságot sugall. A borítón egy Molotov-koktélt láthatunk. A rejtett alanyú cím – a szerző nevével együtt olvasva – tréfás visszaélésként értelmezhető: *Patócs László vezeti a népet*.

A fellapozáskor szembeötlő robusztus mondatstruktúrák nagy vállalkozókedvet, a paratextusok komoly tudatosságát és szerkezeti átgondoltságot sejtetnek. A gyanú hamar beigazolóódik. A szerző tudományos előlétele erőteljes nyomott hagyott a könyvön: kifejezetten intellektuális kísérleti próza született, amely a társadalmi egyenlőtlenségek empirikus és teoretikus tapasztalatai felé fordítja figyelmét.

A gondolati és nyelvi telítettség azonban komoly terhet ró a szövegfolymra. Meglehetősen nehéz tájékozódni a regény világában az elbeszélés szűk fokalizációja, az elnyújtott és aránytalanul adagolt információ-töredékek, a fragmentumelvű csapongás és a sokszor túlterhelt mondatkonstrukciók miatt. Az elbeszélő hangsúlyozza is, hogy nem számítanak az elbeszélés konkrétumai – például a nevek. Emellett a cselekményvezetést is a teljes kiszámíthatatlanság jellemzi. Az olvasó bizonytalansága (olykor tanácstalansága) az utolsó oldalakig megmarad a különböző narratív fordulatok miatt – bármikor bármi megtörténhet. A kisregény végére mégis összeáll egy fejezetenként más-más arcot mutató, titokzatos történet.

A mű főhőséről, Ladislav (máshol Andrej) Brozoviáról is keveset tudunk meg. Tételszerűen summázva: hat éve él a városban Marx nevű kutyájával, szociálisan rendkívül érzékeny, mégsem találja a társadalomkritikus irányultságának kibontakozási lehetőségeit; a műveltsége alapján valószínű-

leg humán értelmiségi, valamiért mégis különböző iratokat és könyveket pakol a munkahelyén; fotografikus memóriája van, és általában csak marginális részletek kötik le a figyelmét (talán innen a szociális érzékenység), melyekről rendszerint hosszasan beszél álmában.

Az első fejezetben a – meghalt kutyáját gyászoló – elbeszélő sétálni indul egy megnevezetlen, viszont Szabadkára és Újvidékre igencsak emlékeztető városban. A kezdetben múlt idejű, majd néhány oldallal később (számomra megfejthetetlen okokból) jelen időre váltó elbeszéléséből megismerhetjük a város nincstelenjeinek, elesettjeinek életét, a jól ismert és biztonságos civilizáció alatt tengődő, felfoghatatlanul mindennapi nyomort. Először egy pékségben keveredik felkavaró incidensbe egy hajléktalannal, majd találkozik egy Timi nevű lánnyal, akire többször is utalás történik a későbbiekben, ám a találkozó pontos történéseiről nem igazán tudunk meg semmit. Később fetregő hajléktalankokat, dologtalan kéregetőket, kiszolgáltatott pincérlányokat, kiközösített szellemi fogyatékosokat, magukban beszélő elmeháborodottakat figyel meg az inkognitó mögé rejtőző, bizonytalan identitású elbeszélő. „A tétlenségem megbocsáthatatlan, most sem fogok lehajolni senkihez” (16) – ostorozza magát, miközben különböző falfirkákon és titokban terjesztett röplapokon megváltást hirdet egy N.O.R.K.A. nevű szervezet.

A narráció a legkevésbé sem történetközpontú: szenzuális, emocionális és asszociációs megközelítés jellemzi. Az elbeszélés célja a külső környezet és a narrátor tudatának plasztikus nyelvi láttatása. Az (ön)elbeszélő instabil azonosságtudata és megkettőzött identitása talán éppen az önészlelés és a külső érzékelés hermeneutikai és narratológiai anomáliáinak eredménye. Ám hiába a lírai igényű mondatfűzés és a fülszöveg ígérete (a megadott interpretációs keret): a túlzott információhiány, a beékelődő jelöletlen autonóm egyenes beszédek és az elméretezett töredékesség miatt az összekuszálódott beszédfolyamból nem születik várospoézis, sem átélhető dramatikus narráció.

A második fejezet utolsó oldalaitól egészen felgyorsul a cselekményvezetés. Brozović ki látogat egy szabadtéri politikai rendezvényre, ahol egy monumentális terrorcselekmény szemtanúja lesz. Az akció vezetője egy misztikus kisugárzású nő, Norka (később Mirjam, az előbbi nevet a főhőstől kapja a terrorszervezet neve alapján), aki a *Mátrix* akciójeleneteit idéző harcokban végül nem tudja megölni célpontját, az éppen beszédet tartó városvezetőt. Az események alatt Brozović megsebesül, és elveszíti az eszméletét. A következő fejezetben a terrorszervezet vezérének lakásán ébred, akihez egészen ambivalens érzések kötik. Heves veszekedéseken és szenvedélyes szexuális aktusokon keresztül ismerkedik meg az idegesítően kiegyensúlyozott, démoni szépségű nővel. Pár nappal később Norka feladattal bízta meg, egy gyűrűt kell átadnia a lány egy régi ismerősének.

A cselekmény felgyorsulásával egészen megváltozik a szövegszervezés. Továbbra is megmarad a belső perspektíva, viszont olvasmányosabbá és rendezettebbé válik a narráció, párbeszéddekkel telik meg – amelyek már idézőjelben, külön mondatokba szedve, tördelve olvashatók. Felmerül a lehetőség, hogy Brozović álmában mesélte el a korábbi, töredékes szövegkuszaságokat: „És pontatlan az információd, egy tömeggyilkosság előtt talán nem amatőrökkel kéne követtetni és az életemben turkálni, a nevem Ladislav.” „Nézd, Andrej, az megvan, hogy álmodban szeretsz fecsegni...?” / „Mit mondtam?” / „Furcsa dolgokat.” (71), majd később: „Andrej, ne legyél naiv. Mondtam, hogy éjszakákon át fecsegtél nálam, emlékszel? Sok hülyeséget beszéltél, de pár hasznos információt is megosztottál velem” (89). Bár ennek az értelmezésnek némileg ellentmond, hogy valamivel korábban kifejezetten az írás aktusára

tett utalást az elbeszélőhöz: „a hab és a fogatadás Timiben forrt egybe, nem sokat beszél, a mondatai külön írásjeleket sem érdemelnek” (12).

Brozović a találkozást követően tanúskodni készül a terrorcselekmény ügyében. Ám mielőtt bármit bevallana az őt kihallgató rendőrtisztnek, kiderül, hogy a hatóságok követték és álmában lehallgatták, így már sikerült is likvidálniuk Norkát. A legutolsó fejezetben a hazafelé tartó Brozović összetalálkozik Norkával, és megtudja, hogy a lány helyett a régi ismerősét fogták el, amelyben Brozović a gyűrű átadásával a tudtán kívül is segédkezett. A lány beszámol a saját élettörténetéről és a terrorcselekmény valódi okairól is: egy Franciaországban történt erőszakos támadás miatt vált elesetteket gyámolító gyilkos önbíráskodóvá, majd a hatalom szolgálatába állt, miután a hazai hatóságok homlokterébe kerülve a mentális egészségét veszített édesapja életével zsarolták. Azt is megtudjuk, hogy valójában a hatalom legfőbb körei várták el Norkától a jól megtervezett, forgatókönyvszerű terrorcselekményt, hogy a későbbi rendteremtéssel erősítsék a fennálló rendszer legitimitációját. Az utolsó sorokra Marx – sokszor felidézett – halála is szimbolikus jelentéssel telítődik, amikor feltárul a ki-kezdhetetlen, mindent átszövő hatalmi struktúra működése Brozović előtt.

A szövegegészből kiemelendő néhány egészen izgalmas leírás. A döglött kutyáját maga után vonszoló, igazságos társadalomról prédikáló hajléktalan bravúrosan tükrözi a később kibontakozó halott Marx kutya motívumát is: „a rendetlenek mintapéldánya, [...] a legnagyobb kincse a hangja, az egyetlen, akivel szót váltottam, ritkaságszámba megy az utcákon, a sétány legalján énekelt, mint elárulta, szerintem igazat mondhatott, napról napra ugyanazt a dalt kántálja, [...] jópofa kutyája is van, angyalom, így hívta, mindenhova magával viszi, akkor már egy hónapja döglött lehetett, a nyakán pihent a keze, ujjai feltúrták a sűrű foltokban hulló szőrt, közös, nagy munka is kellene, erőtlen nyugalmat árasztott, rám is átterjedt higgadsága, elteltem a beszédétől, melyben mindenki részt vesz és mindenki javára cselekszik, ezek voltak az utolsó szavai, folytatta az éneklést [...] tovasétált, a póráz végén lógó húscsapat felkavarta a járda porát, erről szól a cselekvés, olyan világot akarunk ennek a mainak a helyén, ahol a paloták tövén nem lézengenek hajléktalanok, ahol nem lesz szegény és gazdag, és a szegények nem mennek le kutyába, ahol az alávalók legszebb perceiket is egyedül töltik, lehetőleg kevesen vannak és szigorúan némák [...]” (22–23). Érdemes kicsit hosszabban idézni a fogyatékos gyermekek leírásával foglalkozó – kiválóan sikerült – textusokat is, amelyek eredeti módon, egyszerre elevenítik fel Konrád György *A látogató* című regényét és a kortárs líra testpoétikai megfontolásait: „András elméje körülményes, fölfogása korlátolt, András technikai műremek, páratlanul értékes precíziós gépezet, egyetlen célja a sebészeti pontosságú kapcsolatteremtés, kehes testének minden ina acélsodrony, izmai helyén csövek, gépszíjak, huzalok és fogaskerekek dolgoznak, ajkai közül nyál helyett valódi gépolaj szívárog, ez megmagyarázná a folyadék színét és állagát, [...] nézem Andrást az erkélyről, ő jobbra lent turkál a mélyben, balra fent egy szórólap lengedezik a vezetéken, vékony piros és fehér sávok borítják, a közepén egy madár csőrében kígyó tekereg, hasonlít a kerítés tövében száradó férgekre, elképzelem, ahogy a csatornán és a cseréptetőn felkapaszzkodik a drótok magasába, ahogy finomított olajával újjáéleszti a lényeket, akik őrlőficánkolásban törnek ki, [...] hálából a madár védőburkot von András köré, precíz gépek tervezte szárnyakat ad a mechanikus fiúnak, a huzalokból tollak, a gépszíjból acél szilárdságú, könnyed csontok, a nyálból éles légfúró születik, eleinte bukdácsol a drótokon, de hamarosan erőre kap, kehes teste rutinszerűen sajátítja el az ütemes mozdulatokat, [...] András egyre magasabbra hág, maga mögött

hagyja a harang elcsukló hangjait, fölcsap a némán szunnyadó vár fölé, megkerüli a szikár óratornyot, hirtelen irányt változtat, [...] átsuhan a felhőkön, nyomában a pára fátyla hirtelen széthasad, majd ismét összeforr, András nem számol a túlnyomással és a hővel kehes testéről leolvad a viszkózus, a tollai lánggra kapnak finom füstpamacsok csapnak ki a végtagjaiból, [...] András tépett szárnyú madárként zuhan vissza a járdára, épp akkor találkozik a gondos kezek gyártotta téglák töredezett széleivel, amikor a postás elhaladna a kapujuk előtt [...]” (84–85).

A jól ismert zsánerelemeket működtető akcióthrilleres cselekmény értelmezésében a szövegszervező elemként funkcionáló irodalmi-filozófiai-társadalomelméleti paratextusok és szövegszintű utalások segítenek. A könyvben felsejlik például Karl Marx, Slavoj Žižek, Comenius, E. M. Cioran, Louis-Ferdinand Céline, Maja Solar, Sinkó Ervin és Terék Anna munkássága – a névsor bizonyára egészen hosszan bővíthető. (A megérzésem szerint a regény intertextuális szerkezetét és annak szemantikai hozadékait csak egy komolyabb filológiai alaposágú feltárás volna képes felrajzolni, jelen írásban csak néhány vonatkozás megvillantására nyílik lehetőség.) E vendégsszövegek remekül megalapozzák a szövegfolyam atmoszféráját, továbbá segítenek tájékozódni a próza lehetséges interpretációs kereteit illetően. (Erre talán rá is szorul az olvasó.) Emlékeztetnek a meg nem valósult és a létező szocializmus közötti elborzasztó különbségekre, megalapoznak az elbeszélő eszkatologikus szemléletmódjának, továbbá megvillantják egy esetleges politika-filozófiai értelmezés lehetőségét.

Comenius *A világ útvesztője és a szív paradicsoma* című satirikus társadalomrajzának és vallásos utópiájának többszöri megidézése nemcsak a regény narratív sémáinak, tematikai hagyományainak megjelölését szolgálja (figyelmeztetve a dezillúziós végkifejletre), hanem emlékeztet, hogy érdemes a művet a regényvilágban útnak induló férfi és a köré szerveződő szereplők szimbolikus, példázatos összefüggésrendszerében (különösen Brozović és Norka viszonyrendszeréből) olvasni. Az elbeszélő számára Norka testesíti meg a társadalmi cselekvés lehetőségét, a lelki katarzis és újjászületés ígérését. „Andrej, kicserélted-e lekednek ruháit?” (57) „Ehelyett próbáld felfogni azt, ami körülötted történik, amiről nem beszélnek, noha beszélni kellene róla, és tenni kellene ellene. [...] Ne lépj át a földön fekvő testeken, hanem hajolj le közéjük a mocskokba! Még mindig azt hiszed többet ér félrenézni, hiszen úgyszólván új áldozatok, új prédák születnek minden újabb napra. [...] Egy szót se szólj inkább csak figyelj, marhaságokat gondolsz, elvagy magadban.” (90) Az elbeszélő szemében titokzatos démonként, mennybéli királynőként, életek felett álló, örült angyalként megjelenő antihősnő eképpen nyilatkozik saját társadalmi szerepéről: „Új fényt kellett vetnem a dolgokra, légáramot kellett életre hívnom a megalkuvások és a dogmák pókhálói között, amelyek szüntelenül körénk fonódnak és amelyek között élünk.” (77) Titokzatossága mögött viszont végtelen elmentmondások rejlenek: erőszakos, törvényen kívüli cselekedetei voltaképpen a fennálló rend legitimációját szolgálják, amelyre már a történet közepén is figyelmezteti a főhőst: „A te félőrületed egy társadalmi félelem lecsapódása hívta életre, á, ez is milyen hülyeség, és végső soron a rend alapját pont ez a félőrült adja. Ha én nem lennék, megcsinálnák mások.” (77) E ponton a Slavoj Žižek munkásságára történő utalások segítenek a tájékozódásban. A filozófus több írásában is a bűnözés krisztusi természetéről értekezik. Az érvelése szerint a „szent gyilkos” azért vállalja magára az erőszakos tettet, hogy másoknak már ne kelljen embert ölnie. Nem egyszerűen a rend legitimációja érdekében ö, hanem hogy elfedje a rendszer mögött húzódó valódi ősbűnt. Brozović nem túl figyelmes Žižek-olvasó, csak a regény végén érti

meg, hogy számára Norka nem jelentheti a megváltás ígérését, éppen ellenkezőleg, ő a változatlanság biztosítéka. Az ambivalens rajongással imádott szent démon voltaképpen a rendszer mitikus erőszakának, bűnös fundamentumának – annak elleplezését és folyamatos fenn tartását szolgáló – kivetülése.

Ahogy az elbeszélő álneve, úgy a regény is egyfajta elkendőzésre emlékeztet. Az utolsó oldalakig bolyongunk konkrétumok nélkül a *Vezeti a népet* zsánerelvű, de fordulatossá cselekményében. A nyelvezet és a narráció kihívás elé állítják az olvasót, ám ezek az elbeszélés-technikai trükkök mintha csak a regény didaktikus természetét, példázatosságát kívánnák palástolni. A mű voltaképpen társadalomelméleti tételeket mond újra a maga sajátos narratív formájában. Erre erősít rá a főhős olykor vallási színezetű beszédmódja is, amely érezhetően inkább egy intellektuális nyelvi kísérlet (azt hiszem, a szintén idézett Cioran vagy Walter Benjamin stílusának hatására), mintsem átélt transzcendentális tapasztalatok nyelvi leképeződése. A regény szereplői sem igazán plasztikus karakterek, éppen annyi tudható róluk, amennyi a társadalomelméleti konklúzió levonásához szükséges. A didaktikus olvasatot nyomatékossítja az az életszerűtlenség is, hogy Brozović a sétája során egy Comeniusnak nevezett hajléktalanra gondol, majd a regény végén kiderül, hogy Norka első fontosabb olvasmánya éppen Comenius regénye volt. Másutt a főhős azt a Louis-Ferdinand Céline-sort idézi egy erotikus aktus során, amelyet korábban Norka magában beszélő, örült apjától hallott a városban. Emellett a narrátor-hős az elbeszélésen kívüli, fejezeteket megnyitó paratextusokra is képes utalni (pl. Zeuxisz és Parrhassziosz – Žižektől idézett – története). A szereplők nyelvét egy meglehetősen behatárolt, leginkább az olvasói értelmezés szempontjából kiemelt jelentőségű szöveg univerzum alakítja, ahogy a nem igazán ismert kulturális háttérük, élet-történetük és a műveltségük is a mű intertextuális és teoretikus utalásrendszerének van alárendelve.

A *Vezeti a népet* olvasásakor óhatatlanul is a Comenius-regény alcímének bizonyos sorai juthatnak eszünkbe: „ezen a világon és minden dolgaiban egyéb sincs, mint tévelygés és tántorgás, tülekedés és törtetés, csalárdság és álnokság, nyomorúság és bánat, s a vége mindennek csömör és csüggedés”.